

Борис ГУЗЬ

Генерал К.І. Величко - невідомі сторінки біографії

Знавцям і любителям військової історії добре відомий Костянтин Іванович Величко – військовий інженер, інженер-генерал, заслужений професор. Про нього можна прочитати в десятках біографій на різних сайтах, є і відповідна стаття у Вікіпедії. Тому тільки короткі відомості.

Народився 20 травня (1 червня) 1856 р. в Корочі Курської губернії (нині Білгородська область), помер 15 травня 1927 р. в Ленінграді (нині Санкт-Петербург).

**Генерал К.І. Величко. Фото з
Військової енциклопедії**

Закінчив Миколаївське інженерне училище (1875) і Миколаївську інженерну академію (1881), був залишений у ній викладачем, з 1890 р. професор. Брав участь у російсько-турецькій війні (1877-1878) і в російсько-японській війні (1904-1905). Автор праць з фортифікації та проектів модернізації фортець. За його кресленнями і вказівками будувалися військові фортеці на західних кордонах і на Далекому Сході. Він був автором проекту фортеці Порт-Артур. У роки I-ї світової війни запропонував нову форму інженерного оснащення місцевості для наступу – інженерні плацдарми. Вперше такий плацдарм був створений при підготовці Брусилівського прориву. У листопаді 1917 р. перейшов на бік радянської влади, в лютому 1918 р. добровільно вступив у Червону армію, керував інженерною обороною Петрограда. З

1923 р. – професор фортифікації у Військово-інженерній академії. Автор численних праць і проектів по фортифікації фортець.

Професійна діяльність К.І. Величка висвітлена досить докладно, а ось відомості про його походження та сім'ю в біографіях відсутні. Немає їх навіть у Військовій енциклопедії, головним редактором якої з 1910 р. був сам К.І. Величко. Пошуки таких відомостей почалися ще в 2012 р., в ході пошуків виявилось, що Костянтин Величко походив із відомого козацько-старшинського і дворянського роду Величків Прилуцького повіту.

Але все по порядку. Спочатку була знайдена інформація про дружину і дітей К.І. Величка. У 1879 р. поручик Костянтин Величко одружився на Вірі Михайлівні Абросимовій, дочці померлого полковника Михайла Абросимова, вона тоді навчалася на Вищих жіночих курсах при Миколаївському військовому шпиталі Санкт-Петербурга.

**Маньчжурська армія,
Ляоянь, 1904 р.**

Від цього шлюбу було четверо дітей, син Лев (1881) і дочки: Маргарита (1883); Ксенія (1888); Віра (1892). А хрещеними батьками дітей були Генерального штабу генерал-майор, а потім генерал-лейтенант Василь Григорович Золотарьов, надвірний радник Михайло Григорович Золотарьов, дочка полковника, дівиця Катерина Григорівна Золотарьова, дочки генерал-майора, дівиці Леоніла і Маргарита Іванівни Величко.

Леоніла і Маргарита Величко – рідні сестри Костянтина Величка. Згідно з відомостями з адресних книг Санкт-Петербурга в 1901 р. сестри проживали за адресою Фонтанка, 18, а в 1902-1908 рр. Маргарита проживала в будинку брата за адресою вул. Садова, 8.

Стало зрозумілим, що мати Костянтина Величка була рідною сестрою Золотарьових, хрещених батьків його дітей, а батьком – генерал-майор Іван Величко.

Відомий тільки один генерал-майор з таким ім'ям – це Величко Іван Іванович (1787-1858) з роду прилуцьких Величків. Народився він у селі Замостя поблизу Прилук Полтавської губернії в сім'ї відставного поручика Івана Яковича Величка. Отримав ґрунтовну домашню освіту в маєтку батька, його вчителем був відомий український педагог та письменник П.П. Білецький-Носенко (1774 -1856), відставний штабс-капітан, який закінчив Петербургський сухопутний шляхетський кадетський корпус.

Дідом І.І. Величка був Яків Степанович Величко, І-й полковий осавул Прилуцького полку (1742-1764), а потім підкоморій Прилуцького повіту. Він був онуком старшого військового канцеляриста Генеральної військової канцелярії Війська Запорозького Самійла Васильовича Величка (1670-1728), відомого козацького літописця.

І.І. Величко в кінці 1807 р. вступив юнкером в новосформований Лубенський гусарський полк, а 20 вересня 1808 р. отримав перший обер-офіцерський чин корнета. Учасник Вітчизняної війни 1812 р. і придушення польського повстання 1830-1831 рр. У 1813 р. у чині поручика став кавалергардом, у складі Кавалергардського полку в 1814 р. брав участь у боях під Лейпцигом і Фершампенуазом. Успішно пройшов усі щаблі військової кар'єри, в 1835 р. був призначений командиром Новомиргородського уланського полку, а в 1837 р. отримав чин полковника.

Дружиною І.І. Величка була Надія Кондаурова, яка володіла маєтком в Тамбовській губернії. Шлюб Івана Величка і Надії Кондаурової був достатньо типовим шлюбом того часу: офіцери одружувалися на дочках колег, їхні дружини добре знали і розуміли особливості військової служби своїх чоловіків.

В листопаді 1807 р. на Полтавщині гостював капітан Кавказького Гренадерського полку О.І. Кондауров. То була його перша відпустка на 4 місяці за 17 років, вона ж стала і єдиною відпусткою за сорок років служби на Кавказі. Заїжджав він до свого дядька по дорозі на рідну Тамбовщину, тоді, мабуть, і познайомилися Велички і Кондаурови. А шлюб Івана Величко і Надії Кондаурової був укладений пізніше, приблизно 1823 р., так і з'явилися прилуцькі Велички в Тамбовській губернії.

В 1841 р. І.І. Величко звільнився від служби з мундиром і пенсіоном повного жалування. Причиною звільнення стала смерть дружини, яка залишила сиротами вісім малолітніх дітей. Проживав з дітьми в маєтку дружини на Тамбовщині, а через три роки, коли діти трохи підросли, повернувся на військову службу, з 1844 р. командував 11-м Драгунським Ризьким полком. У 1851 р. був проведений в генерал-майори і призначений командиром 2-ї бригади 6-ї Легкої кавалерійської дивізії. До складу бригади входили Київський і Інгерманландський гусарські полки. Брав участь у Кримській війні 1853-1856 рр., знаходився в Криму, в армії прослужив майже 50 років.

У Кримській війні приймали участь син генерал-майора, Іван Іванович Величко-молодший (1829-1911), поручик, полковий ад'ютант Київського гусарського полку, і племінник Лев Миколайович Величко (1827-1902), поручик, що служив в Інгерманландському гусарському полку.

“Вот памятная мне скамейка у крыльца.

Весенний вечер тих... Листвой трепещет тополь...

И сердце детское мне жжет рассказ отца

Про осажденный Севастополь...”

Так писав поет Василь Львович Величко про участь батька у Кримській війні.

Один молодий автор жартома помістив напис над портретом Костянтина Величка у своїй публікації: "А хто этот мощный старик?". Фраза запозичена з книги І. Ільфа та Є. Петрова "Дванадцять стільців". З приводу самого Костянтина Величка важко щось сказати, а ось його батька дійсно можна назвати "могутнім старим". Народився він за різними даними в 1783, 1787 або в 1789 р. Найбільш вірогідною датою народження є 1787 р. У Чернігівському державному архіві є документи, датовані 1807 р.: "Формулярний список ад'ютанта начальника Ніжинського повіту земського війська Івана Іванова сина Величко – 20 років, з дворян, не відокремлений від батька, неодружений. Вступив у службу до справ Полтавської губернії до Прилуцького повітового земського суду – 1801 вересня 1 де і проведений губернським реєстратором – 1803 травня 1. По звільненні з одного повітового суду 1804 року листопада 23 призначений до справ Чернігівського наказу громадської опіки того ж року листопад 28, де і по частині губернатора перебував, 1807 квітня 6, цього числа на прохання його звільнено, в дану ж посаду призначений – 1807 березень 27". На дату народження Костянтина Величка його батьку було майже 70 років.

А відомості про другу дружину І.І. Величка знайшлися в Сенатських оголошеннях про заборони на нерухомості за 1863 рік: "Від Корочанського повітового суду, Курської губернії. 5 жовтня за № 1223. 30,747. Величко Єлисавета Григорівна, вдова генерал-майора, корочанська поміщиця". Відомі маєтки поміщиці Є.Г. Величко знаходилися в селі Нижнє Березово і на хуторі Фортуна Корочанського повіту. Золотарьови також володіли маєтками в козацькій слободі Журавка того ж повіту.

Костянтин Величко народився в маєтку матері, поки батько брав участь у Кримській війні, і був хрещений у Корочі. Батько майбутнього інженер-генерала помер 1 березня 1858 р. в селі Березівка Тамбовського повіту Тамбовської губернії, дитячі роки Костянтина Величка пройшли в Корочанському повіті в маєтку матері, так він і став знаменитим земляком для жителів Білгородщини.

Дворяни Золотарьови походили з козаків Корочанської сотні Острогозького козацького полку Слобожанщини. Полк ще називався черкаським, черкасами тоді іменували переселенців з України. В 1651 р. після поразки під Берестечком гетьман Богдан Хмельницький видав універсал, що дозволяв населенню Війська Запорозького переселятися на землі Московського царства. Хоча в 1652 р. після битви під Батогом територія Війська Запорозького була відновлена в попередніх кордонах, переселення на нові землі тривало.

В 1653 р. у щойно заснований на південних теренах Московії Острогозький острог прийшов у повному складі черкаський полк з усією полковою та сотенною старшиною, на чолі з полковником І.М. Дзиньковським. Цей полк ще називають Чернігівським. Полк налічував 1000 козаків, а загальна кількість переселенців складала 4000 осіб. Вони і склали основу Острогозького слобідського (черкаського) козацького полку, а Острогозьк став полковим містом. Московія потребувала захисту своїх південних рубежів від набігів кримських татар, тому царським указом українським козакам були надані монополні привілеї та пільги.

Частині козаків надавалися помісні землі, і вони ставали поміщиками за статусом. Значно пізніше укази про виділення помісних земель стали основними документами для підтвердження дворянства.

Структура полку відповідала організації полків Війська Запорозького, в сусідніх населених пунктах були створені сотні, а полковник і сотники поєднували військову і цивільну владу. Острогозький полк мав автономію стосовно московської влади. Відмінністю від Війська Запорозького була наявність царської адміністрації (Острогозький наказ полкових справ і наказна хата), та призначення полковника і сотників замість виборів. А російським населенням полку видав Воронежський воєвода.

Слобожанський полковник

В 1650-х роках переважну більшість населення Острогожська становили українці. Другим за чисельністю українців було сотенне містечко Короча, в якому по даним на 1660 р. проживало 385 українців, з яких 176 несли полкову, а 138 – городову службу. Загальна чисельність населення в Корочі на той період невідома, але навіть за переписом 1897 р. 32% населення Корочі були українцями.

Так що і по жіночій лінії роду Костянтин Величко міг походити з українських козаків, які носили прізвище Золотаренко або Золотар. Козак Золотаренко (Залатаренка) є у списку козаків полковника Дзиньковського, а в 1689-1690 рр. в Острогожській наказній хаті служив Степан Золотарьов, син Івана Золотаря. Прізвища Золотаренко і Золотар зустрічаються у списках Прилуцького полку Війська Запорозького та інших полків.

Дворянський рід Золотарьових веде свій початок від Степана Золотарьова, наділеного помісними землями в 1647 р. Інформація наведена в Вікіпедії. Вказана дата викликає сумніви, оскільки Острогожськ був заснований на п'ять років пізніше, в 1652 р. Губернським дворянським депутатським зібранням цей рід в кінці 18-го або на початку 19-го століття був внесений в VI частину Дворянської родовідної книги Курської губернії (Давні шляхетні дворянські роди, докази дворянської гідності яких сягають за 100 років, тобто до часу правління імператора Петра I).

Золотарьови були дрібнопомісними дворянами, для них з кінця XVIII ст. основним джерелом засобів до існування була служба, переважно військова.

Дід Костянтина Величка Григорій Петрович Золотарьов (1782–після 1849) в 14-річному віці в чині вахмістра вступив до Нижньогородського драгунського полку. Служив на Кавказі, брав участь у війнах з Іраном і Туреччиною, воював з горцями. У 1802 р. був проведений в перший обер-офіцерський чин прапорщика. На Кавказі залишався до 1810 р., а далі командував ескадроном в Борисоглібському жандармському (драгунському) полку. У 1814 р. був відраджений з ескадроном у Польщу, створював поліцію у Варшаві.

У складі Борисоглібського полку брав участь у російсько-турецькій війні 1828-1829 рр., а після закінчення бойових дій виконував обов'язки коменданта Головної квартири 2-ї армії. У 1830 р. отримав чин полковника, маючи 30 років вислуги, міг вийти у відставку, але залишився в армії. В Оренбурзі командував 1-м Тептярским козацьким полком і Ставропольським калмицьким військом. Залишив службу в 1841 р., отримавши, за традицією, чин генерал-майора у відставці. В армії прослужив 46 років, кавалер ордена Св. Георгія 4-го ст.

Генерал-лейтенант В.Г.
Золотарьов

І трохи про дядька Костянтина Величка Василя Григоровича Золотарьова (1837-1891). Закінчив 1-й Московський кадетський корпус, службу розпочав у лейб-гвардії Литовському полку. У 1862 р. закінчив Миколаївську академію Генерального штабу, і з тих пір служив по Генеральному штабу. 10 років служив на Кавказі, в 1873 р. брав участь в експедиції проти Хиви Мангишлакського загону. Потім брав участь у російсько-турецькій війні 1877-78 рр., перебуваючи при штабах Рущукського і Східного загонів, а після закінчення війни служив по цивільному управлінню в князівстві Болгарському, створюючи болгарську армію. У 1881 р. був призначений помічником начальника головного управління козачих військ Генерального штабу, а через рік – начальником управління, цей пост займав до смерті. Тривала і різноманітна служба В.Г. Золотарьова була відзначена багатьма орденами, включаючи орден Білого Орла, і чином генерал-лейтенанта, присвоєним у 1884 р.

Василь Григорович Золотарьов, як і частина тодішніх офіцерів, через постійні переміщення по військовим бивакам і зонам бойових дій так і не створив власну сім'ю, а сину рідної сестри Єлизавети Костянтину Величку він замінив батька, якого той не знав.

Батько Костянтина Величка і родичі по лінії матері зробили успішну військову кар'єру, дослужившись до генеральських чинів. Костянтину Величку нічого іншого і не залишалося, як

стати військовим.

Хоча Золотарьови і були спадковими дворянами, але приналежність до дворянства визначалася по батькові, тому запис у біографіях Костянтина Івановича Величка: "Походив з дворян Курської губернії", некоректний, краще підходить: "Народився в дворянській сім'ї".

Батько І.І. Величка Іван Якович Величко свосчасно не потурбувався про присвоєння дворянства своїм дітям, тому вони подавали клопотання самостійно.

Іван Іванович Величко теж клопотав про присвоєння дворянства, але рішення Герольдії так і не дочекався через бюрократичну тяганину. Архів 11-го Драгунського Ризького полку згорів, а з ним і необхідні для підтвердження дворянства документи. І.І. Величко клопотав про включення в 3-ю частину Дворянської родовідної книги (Дворянство бюрократичне, набуте чином цивільної служби або пожалуванням ордена).

За роки військової служби він був нагороджений 5-ма орденами: Св. Георгія 4-го ст., Св. Володимира 4-го і 3-го ст., Св. Станіслава 2-го ст. і Св. Анни 2-го ст., але оформлених належним чином нагородних документів не було. Були й інші варіанти подачі клопотання, але, вірогідно, І.І. Величко не встиг їх здійснити. У Дворянській родовідній книзі Полтавської губернії на 1898 рік записано: "Величко Іван Іванович, полковник. Подання знаходиться на розгляді Герольдії". А на той період пройшло вже 40 років з дня смерті генерал-майора.

І.І. Величко-молодший

Син І.І. Величка, відставний штаб-ротмістр Іван Іванович Величко-молодший оформив дворянство після тривалої тяганини тільки в 1875 р. за оригінальним формуляром батька. Указом Сенату № 2328 від 20 липня 1875 р. діти і внуки були внесені в 2-гу частину родовідної книги Тамбовської губернії (Військове дворянство, набуте чином військової служби). А Костянтин Величко, ймовірно, став спадковим дворянином, отримавши звання професора, або після вислуги чину полковника.

В одній статті, присвяченій К.І. Величку, писали про загадку: його надгробний пам'ятник на Нікольському цвинтарі Олександро-Невської лаври знаходиться в одній огорожі з могилою генерал-лейтенанта Василя Григоровича Золотарьова (23.04.1837-12.01.1891). Тепер ясно, що це сімейне поховання, похований К.І. Величко був поряд з

рідним дядьком. Там була похована і дружина К.І. Величка Віра Михайлівна, яка померла 22 грудня 1900 р. у віці 42 роки від крововиливу в мозок. К.І. Величко був похований поруч з дружиною, але надгробок на могилі дружини не зберігся.

З надгробним пам'ятником К.І. Величка були проблеми. Про Величка згадали в кінці 1930-х років, Військово-інженерна академія ім. Куйбишева оплатила виготовлення пам'ятника, вказавши при замовленні невірні дати народження та смерті. До 1941 р. пам'ятник так і не встановили, а далі була війна. Після війни довго шукали місцезнаходження поховання, доки пам'ятник лежав на одній із алей Нікольського цвинтаря. Пам'ятник встановили лише в 1949 р.

К.І. Величко приблизно в 1905 р. одружився вдруге, дружину звали Єлизавета Василівна. І дещо про його дітей. Маргарита Величко в 1916 р. вийшла заміж за військового лікаря, надвірного радника Вадима Помпеевича Мультиановського, а чоловіком Віри Величко в 1915 р. став швейцарський підданий Артур Вебер, лютеранин. Відомостей про Ксенію Величко поки не знайдено, а Лев Величко ніде не згадується, можливо, помер у дитинстві (на 1901 р. значиться троє дітей).

Діяльність К.І. Величко в роки Радянської влади виглядає цілком успішною, начебто і проблем ніяких не було. Навіть проживав він в тому ж будинку № 8 по вулиці Садовій, правда, вона називалася вже вулицею 3-го Липня. Але це далеко не так.

Могила К.І. Величко на Нікольському цвинтарі

У серпні 1920 р. у справі "Польської організації військової" ЧК заарештувала кількох колишніх царських генералів з польськими прізвищами: генерала від інфантерії В.Н. Клембовського, помічників начальника Всероглавштабу генералів К.Й. Рильського та О.М. Мочульського, начальника оперативного управління генерала В.І. Левитського, співробітника Артилерійського управління генерала Є.К. Смиловського, а, заодно, і нащадка давнього українського козацько-старшинського роду, інспектора інженерів РККА інженер-генерала К.І. Величка. В Російській імперії не існувало графі "національність", натомість вказувалося віросповідання. Всі генерали були православними, а офіцерів-католиків до Академії Генерального штабу не приймали, але чекістів це не цікавило. Всім їм пред'явили стандартні звинувачення: шкідництво, зрада і шпигунство на користь противника. На них переклали і невдачу походу військ Тухачевського в Польщу.

Для К.І. Величка та Є.К. Смиловського все закінчилося "легким переляком", В.Н. Клембовський помер у в'язниці, а двох фігурантів сфабрикованої справи розстріляли. Лише В.І. Левитському вдалося уникнути розстрілу і емігрувати.

А за сфабрикованою справою "Весна" тільки в Ленінграді в травні 1931 р. було розстріляно понад тисячу царських і білих офіцерів. К.І. Величко уникнув їх участі, він помер від хвороби в 1927 р. Його "співучасник" у справі 1920 р. генерал Є.К. Смиловський 18 липня 1931 р. був засуджений до вищої міри покарання з заміною 10-ма роками виправно-трудових таборів, а в 1932 р. був відпущений за станом здоров'я і незабаром помер у Києві.

Портрет К.І. Величка
(художник С.І. Пічугін, 1927 р.)

Костянтин Іванович Величко, енциклопедично освічений генерал і великий знавець військово-інженерної науки, виховав цілу плеяду військових інженерів, в числі яких був, зокрема, генерал Д.М. Карбишев.

У січні-квітні 2016 р. в Військово-історичному музеї артилерії, інженерних військ і військ зв'язку в Санкт-Петербурзі проходила тематична виставка "Ім'я в історії. До 315-ї річниці утворення інженерних військ і 160-річчя від дня народження К.І. Величка". На виставці були представлені унікальні креслення і плани фортець, розроблені К.І. Величком. Серед експонатів – модель форту, названого в честь його творця. Форт Величка за проектом 1909 р., на відміну від аналогічних 1880-х років, які становлять основу російських фортець, став згодом опорним пунктом піхоти. Також демонструвалися портрети і фотографії видатного інженера, в тому числі і прижиттєвий живописний портрет К.І. Величка 1927 р. у військовій формі, його наукові

праці та нагороди.

Так що пам'ять про нащадка славного козацько-старшинського роду з Чернігівщини, зачинателя інженерних військ Костянтина Івановича Величка зберігається, його ім'я залишається в історії поряд з найбільш значущими іменами в області фортифікації. Є в Санкт-Петербурзі ентузіасти, які доглядають за його могилою, хотілось би сподіватися, що вони продовжать свою безкорисливу діяльність.